

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

О.С. Альбещенко, аспірант

Миколаївський національний аграрний університет

У статті обгрунтовано основні напрями здійснення еколого-економічної політики та завдання щодо створення ефективної системи землекористування. Наведено досвід зарубіжних країн щодо ефективного використання земельних ресурсів. На основі дослідження було обгрунтовано пропозиції щодо реалізації економічних та екологічних заходів раціонального використання земель.

Ключові слова: еколого-економічне використання земель, економічний ефект, земельний фонд, раціональне землекористування.

Постановка проблеми. Основою подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва і нарощування валового виробництва сільськогосподарської продукції є еколого-економічне використання земельних ресурсів, а також підвищення їх продуктивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколого-економічні аспекти використання земельних ресурсів включають раціональне землекористування. Раціональне землекористування характеризує оптимальне залучення до господарського обігу усіх земель та їхнього ефективного використання за основним цільовим призначенням, створення сприятливих умов для підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання з одиниці площі максимальної кількості продукції за найменших витрат праці та коштів.

Всебічне вивчення екосистем і створення системи інформації про її стан є першоосновою раціонального, прогресуючого і всебічного ефективного використання земельних ресурсів. Сільськогосподарське виробництво здійснює вплив на навколишнє середовище, тому інформація про наслідки використання земельних ресурсів і, зокрема, сільськогосподарських угідь складає невід'ємну основу подальшого розвитку [1].

Подібним дослідженням присвячена значна кількість наукових праць провідних вітчизняних вчених, а також публікації відомих громадських діячів, таких як Білявський Г.О., Волошин І.М., Горлачук В.В., Котикова О.І., Фурдуй Р.С., Хлобистов Е.В. та інші.

Проте, не дивлячись на важливість і актуальність даної теми, чисельність і різноманітність досліджень, еколого-економічні пріоритети землекористування не зорієнтовано на оптимальне використання земельних ресурсів за практичного їхнього залучення до господарського обороту.

Постановка завдання. Обґрунтувати сутність, складові і особливості ефективного землекористування з метою отримання економічних і екологічних вигід, виявити залежності і еколого-орієнтовані напрями розвитку аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земля є найважливішою складовою природних ресурсів, основа рослинного і тваринного світу, базова основа природних багатств, операційний базис промисловості, населених пунктів і доріг, головний засіб виробництва в аграрному секторі економіки країни. Тому еколого-економічне землекористування є обов'язковою складовою комплексної системи використання і охорони природних ресурсів.

Для сільського господарства найбільше значення має ґрунт, який є особливим природним утворенням, якому властиві риси живої та неживої природи, які сформувалися внаслідок тривалого перетворення поверхневих шарів літосфери під спільним взаємозумовленим впливом гідросфери, атмосфери, живих і мертвих організмів. Це одна із складових навколишнього середовища, її найважливіша властивість – родючість, яка відіграє провідну роль у житті людини, є найважливішою умовою існування і відтворення, які змінюються у часі. Зниження родючості сільськогосподарських земель великою мірою зумовлене також тим, що останніми роками скорочено асигнування на охорону, поліпшення та раціоналізацію використання земельних ресурсів.

Усі землі країни утворюють єдиний земельний фонд, який включає: землі сільськогосподарського призначення, населених пунктів, промисловості, транспорту заповідників та іншого

несільськогосподарського призначення, лісового фонду, водного фонду, землі державного запасу.

Використання землі супроводжується перетворенням і зміною основних її природних первісних властивостей, виникненням нових. У сільському господарстві ефективним є перетворення земельних угідь у рілля. Розорювання площ, раніше покритих трав'яною рослинністю, зрошення у засушливих та осушення боліт у зволжених регіонах, збільшення внаслідок цього площі ріллі сприяє ефективному зростанню виробництва сільськогосподарської продукції і супроводжується зростанням навантаження на навколишнє середовище.

Еколого-економічне використання земель сільськогосподарського призначення включає сукупність науково обґрунтованих заходів, спрямованих на ліквідацію надмірного вилучення земельного фонду із сільськогосподарського обігу внаслідок промислового, транспортного, міського і сільського будівництва та видобутку корисних копалин, запобігання підтопленню, заболоченню засобом гідротехнічного й меліоративного будівництва, підвищення фізико-хімічних властивостей, знищення рівня отруйних хімічних речовин при застосуванні мінеральних добрив та засобів захисту рослин від шкідників і хвороб, запобігання забрудненню ґрунту відходами промислового виробництва, паливо-мастильними матеріалами, захист від водної та вітрової ерозії, раціональне регулювання ґрунтоутворюючого процесу за умов інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та його індустріалізації.

Економічні вигоди від застосування продукції хімічної промисловості не вичерпує усіх аргументів на користь нарощування темпів використання сучасної хімізації у сільському господарстві. Є низка важливих факторів, які визначають межі поширення і застосування засобів хімізації. Застосування великих доз добрив погіршує якість продукції, ґрунтових вод, що зумовлює забруднення близьких річок і водойм. Використання мінеральних добрив дало змогу певною мірою підвищити врожайність культур, однак подальше збільшення їх доз уже не сприяло її зростанню, що пов'язано зі зменшенням запасів гумусу у ґрунті. Зростання врожайності неможливе без удосконалення технології внесення добрив. Безконтрольне

їх застосування призводить до забруднення навколишнього середовища, підвищує екологічні ризики. Особливо небезпечним є надмірне використання пестицидів. Причому деяка їх частина трансформується, тобто виникають нові токсичні речовини (вторинна токсикація).

Істотну роль відіграють інвестиційні фактори. Висока капіталомісткість іригаційних споруд вимагає значних фінансових витрат. Витрати на меліорацію становлять майже чверть вкладень у галузь.

У промислово розвинених районах особливо важливим є вивчення показників забруднення ґрунтів промисловими відходами й викидами. Дослідження свідчать, що кислі гази (сірчаний і сірчистий ангідрид, окиси азоту, хлору та ін.), які викидаються промисловими підприємствами, зріджують трав'яну рослинність на 60% і більше, а на схилах сприяють посиленню ерозійних процесів. Рослини, які залишилися, поглинають токсичні речовини, внаслідок чого виникає інтоксикація їх важкими металами, зумовлена переважно підкисленням ґрунтів. Забруднення ґрунту і кормів поблизу рудників і свинцевоплавильних заводів призводить до інтоксикації свинцем свійських тварин і людей, що негативно впливає на якість продукції сільськогосподарського виробництва.

У раціональному землекористуванні важливе значення має збереження гумусу, який стимулює розвиток рослин і мікроорганізмів, які беруть участь у перетворенні мінеральних і органічних речовин у ґрунтах.

Особливо важливим є використання органічних добрив у регіонах з широким застосуванням ґрунтозахисних систем землеробства і де неможливо забезпечити глибоке загортання органічних добрив у ґрунт.

Серед протиерозійних заходів слід виділити новий технологічний спосіб обробки ґрунтів, особливості якого полягають у зменшенні кількості і глибини обробітку, суміщенні деяких операцій за рахунок збереження на поверхні землі рослинних решток і стерні, змив і втрати поживних речовин при цьому зменшуються в 5-10 разів. Мінімальна обробка дає змогу ефективно боротися з ерозією за рахунок зменшення щільності

грунту, підвищення його гумусованості, поліпшення ґрунтового балансу поживних речовин і вологи. Особливо істотні результати спостерігаються в засушливих південних регіонах. Поряд з удосконаленням процесу землеробства мінімальний обробіток надає змогу мати економічний ефект: енергетичні витрати зменшуються у 2-3 рази, собівартість знижується на 15-20%, підвищується врожайність. Водночас ця технологія поширена недостатньо. Причиною такого становища є нестача відповідних машин і механізмів. До таких технологій можна віднести технологію **No-till**. Віддачу коштів можна отримати в середньому через 3-5 років.

Розробка і впровадження науково обґрунтованих технологій вирощування стали основою землеробства багатьох країн. США, Канада, Австралія, Аргентина майже повністю перейшли на обробіток ґрунту без обертання скиби за допомогою плоскорізів. Країни Європейського Союзу (Велика Британія, Франція, Італія, Німеччина) застосовують цей спосіб на 60-80% ріллі. Близько 1% орних земель на даний час у світі знаходиться під органічним землеробством. Задовільного результату у використанні земельних ресурсів можна досягти за умови еколого-економічного вибору системи обробітку земель.

Останніми роками в країнах Західної Європи намітилася тенденція до відмовлення від державних субсидій при реалізації добрив для сільського господарства. В минулі роки часткове субсидування покупки добрив розглядалося як один із ефективних напрямів підтримки аграрного сектора.

Відмова від інтенсивного застосування добрив вважається способом екологічної охорони ґрунтів від забруднення, заохочення біологічних методів, збільшення врожайності. Складні екологічні проблеми виникають за інтенсивного землекористування з використанням засобів захисту рослин. З одного боку, їх застосування супроводжується підвищенням врожайності культур, стабільністю виробництва, а з другого – чинить потужний хімічний тиск на агрофітоценози. При еколого-орієнтованому землекористуванні повинно бути розумне поєднання агротехнічних, біологічних, хімічних методів захисту рослин. Актуальним є напрям надмірного ущільнення

ґрунту, який призводить до зниження врожайності сільсько-господарських культур. Вирішення її – удосконалення сучасних технологій.

Зокрема в Німеччині, починаючи з **1994** року і до цього часу, кількість екологічних господарств й оброблюваних ними площ збільшилася у десять разів. Зараз **16,5** тис. таких сільгоспідприємств обробляють **750** тис. га угідь. Загалом же у Європейському Союзі земельні площі, сертифіковані за критеріями екологічного сільського господарства, оцінюються в **7,5** млн га. За масштабами розвитку ековиробництва Німеччина поступається Італії, де розташовано більше третини всіх європейських екологічних господарств, і Австрії (у цій країні найвищий серед усіх країн ЄС відсоток сільгоспугідь, оброблюваних екологічними методами). Тому німецький уряд поставив за мету збільшити у своїй країні частку екологічного сільського господарства до **20%** (сільськогосподарських угідь). Сільськогосподарські підприємства, які перейшли до ековиробництва, у перехідні роки отримують від ЄС та федерального уряду Німеччини та урядів її земель приблизно в два рази більше дотацій, ніж підприємства, що працюють у цій сфері більше двох років. Їм виплачують у середньому по **200-300** євро на **1** га, а починаючи з третього року господарювання – **150** євро/га. У рахунок державних субсидій компенсують витрати на оплату послуг контролю за виробництвом (у середньому **35** євро/га). Разом з тим, діють спеціальні програми щодо виплат спілкам і об'єднанням виробників на збут продукції. Ще **35** млн євро на рік виділяється на здійснення просвітницьких заходів серед населення, організацію інформаційних кампаній і навчання працівників [2].

У країнах Східної Європи, зокрема у Польщі, проводиться атестація екологічних господарств на відповідність певним критеріям. Якщо господарство атестоване, то має можливість виробляти продукцію протягом року. Тенденція еколого орієнтованого землекористування у країнах ЄС є позитивною. Платформою для обґрунтування екологічних форм землекористування повинна стати загальна екологічна парадигма економіки як інструмент впорядкування взаємодій людини

і природи. Як свідчить зарубіжний досвід, для екологічного впорядкування регулювання діяльності приватного власника земельної ділянки має застосовуватися система відповідних екологічних та соціальних механізмів, які орієнтуються на забезпечення екологічної рівноваги, продовольчої та екологічної безпеки країни.

Висновки та пропозиції. Усі землевласники, землекористувачі та орендаратори, незалежно від форм і термінів використання землі, повинні здійснювати роботи щодо захисту та підвищення якості земель власним коштом. Вони несуть відповідальність за погіршення екологічного стану на своїй земельній ділянці та прилеглих територіях.

Державна політика охорони і раціонального використання земель повинна визначатися системою екологічних, економічних, правових, організаційних та інших заходів, які повинні мати природоохоронний, ресурсозберігаючий та відтворювальний характер.

Система еколого-економічного використання земель повинна мати природоохоронний, ресурсозберігаючий характер та передбачати збереження ґрунтів. Охорона земель та їх раціональне еколого-економічне використання повинно здійснюватися на основі комплексного підходу до використання угідь, як до складних природних утворень (екосистем) з урахуванням їх зональних та регіональних особливостей.

Одним із напрямів раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є активізація у використанні сучасних інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур. Подібний напрям вдосконалення є капіталоємким, але дієвим, у тому числі з екологічної точки зору.

На даний час проводиться інвентаризація, кадастрова оцінка земель, створюється державна система управління якістю земельних ресурсів і визначається її місце в органах державного управління та принципи розмежування обов'язків держави, землевласників і землекористувачів щодо охорони земельних ресурсів. Основна роль у екологічному балансуванні і відтворенні земельних ресурсів належить державі.

Список використаних джерел:

1. Добряк Д. С. Класифікація та екологічнобезпечне використання сільськогосподарських земель : наук. монографія / Д. С. Добряк, О. П. Канаш, І. О. Розумний. — К., 2001. — С. 28.
2. Дюрр Штефан. Под маркой «Эко» [Електронний ресурс] / Дюрр Штефан // Агробизнес. — 2005. — № 7. — Режим доступу : <http://www.agrobusiness.ru/toprinter/article/1229.html>.
3. Трегобчук В. М. Перехід на модель сталого землекористування – фундаментальне завдання земельної реформи / В. М. Трегобчук // Землепорядна наука, виробництво і освіта XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. — К. : Інститут землеустрою УААН, 2001. — С. 135.

А.С. Альбещенко. Эколого-экономические аспекты использования земель сельскохозяйственного назначения.

В статье обоснованы основные направления осуществления эколого-экономической политики и задачи по созданию эффективной системы землепользования. Приведен опыт зарубежных стран эффективного использования земельных ресурсов. На основе исследования обоснованы предложения по реализации экономических и экологических мероприятий рационального использования земель.

A. Albeschenko. Environmental and economic aspects of agricultural lands.

In the article the main areas of the environment and economic policies and objectives for the creation of an effective system of land use are grounded. The experience of other countries of the effective use of land resources is examined. The proposals to realize the economic and environmental activities of rational land use based on the research are given.